

К. Попова-Коряк

ВЗАЄМОДІЯ ПРИНЦИПІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВ ТА САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ

К. Popova-Koriak

THE INTERACTION OF THE PRINCIPLES OF TERRITORIAL INTEGRITY OF STATES AND SELF-DETERMINATION OF PEOPLES

Проблема впливу основних принципів міжнародного права, зокрема принципу самовизначення народів та територіальної цілісності на процес утворення нових держав, а також співвідношення цих двох принципів міжнародного права є одним зі спірних та актуальних у сучасному міжнародному праві. Самовизначення народів та територіальна цілісність держав — основоположні принципи міжнародного права та основа сучасного світопорядку. Основні принципи міжнародного права істотно впливають на інститут визнання нових держав.

Правовим підґрунтям створення нової держави є реалізація народом права на самовизначення. Нова держава може виникнути в результаті сецесії, тобто відокремлення будь-якої частини території від держави та зміни кордонів. Здійснення права на самовизначення у такому випадку може призводити до порушення принципу територіальної цілісності держав. Це породжує колізії зазначених принципів. Не існує й конкретних, повністю оформлених міжнародним правом чітких критеріїв, на підставі яких нова держава може бути визнана або не визнана світовою спільнотою, а наявна система де-факто не може гарантувати ні національної цілісності держав, ні права націй на самовизначення. У міжнародному праві та доктрині немає однозначного тлумачення цих принципів, що призводить до визнання права на самовизначення одних народів, наприклад, у разі проголошення незалежності Косово, та невизнання інших, як це було в Південній Осетії та Абхазії. Відцентрові тенденції існують у Європі та інших країнах. Про це свідчать проведений референдум про незалежність у Шотландії, прагнення Країни Басків та Каталонії до незалежності від Іспанії, референдум щодо відділення франкомовної провінції Квебек від Канади, і досі не вирішена справа навколо Мальвінських островів та ситуації в інших регіонах.

Таким чином, постає питання про забезпечення територіальної цілісності держави при реалізації права народів на самовизначення. Принцип самовизначення народів закріплено в універсальних міжнародних документах, а саме у п. 2 ст. 1, а також п. 1 ст. 55 Статуту ООН 1945 р., відповідно до якого ООН має на меті «розвивати дружні відносини між націями на основі поваги до принципу рівноправності та самовизначення народів»; Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. (п. 1 ст. 1) та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. (п. 1 ст. 1), у яких закріплено: «Всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток».

Положення про право націй на самовизначення були розвинені і в інших документах ООН рекомендаційного характеру, таких як: Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва

між державами відповідно до Статуту ООН, 1970 р., Декларація про надання незалежності колоніальним країнам та народам 1960 р., Декларація про право на розвиток 1986 р., Віденська декларація і програма дій 1993 р., Декларація ООН про права корінних народів 2007 р.

Відповідно до Декларації про принципи міжнародного права, «при тлумаченні та застосуванні принципів міжнародного права останні є взаємопов'язаними, і кожен принцип має розглядатися у світлі інших принципів». У Заключному акті зазначається, що «усі викладені принципи мають першорядну важливість, і, отже, вони однаково і неухильно застосовуватимуться при інтерпретації кожного з них з урахуванням інших». Отже, у міжнародному праві не встановлено пріоритетне значення одних принципів над іншими. Усі вони повинні тлумачитися у взаємозв'язку та взаємозалежності. Основні принципи міжнародного права мають рівну юридичну силу.

Необхідно визначити умови, за яких можливе правомірне самовизначення народів у формі утворення нової незалежної держави. Процес самовизначення та утворення нової держави має регулюватися зі зваженням на взаємозалежні принципи міжнародного права з урахуванням положень кожного з них. Принцип самовизначення народів тісно пов'язаний із принципом рівноправності, тому інтереси інших народів також необхідно враховувати. У статті 55 Статуту ООН зазначено, що «для створення умов стабільності та благополуччя, необхідних для мирних і дружніх відносин між націями, заснованих на повазі принципу рівноправності та самовизначення народів, Організація Об'єднаних Націй сприяє: загальній повазі та дотриманню прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії».

У Заключному акті закріплюється, що «держави-учасниці заохочуватимуть та розвиватимуть ефективне здійснення громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод, які впливають із гідності, властивої людській особистості, і є суттєвими для її вільного та повного розвитку. Держави-учасниці, на чий території є національні меншини, поважатимуть право осіб, що належать до таких меншин, на рівність перед законом, надаватиме їм повну можливість фактичного користування правами людини та основними свободами і таким чином захищатиме їх законні інтереси у цій галузі».

Отже, із цього випливає, що реалізація права народу на самовизначення в разі порушення державою принципу загальної поваги до прав людини та основних свобод може бути правомірною підставою створення власної незалежної держави. До таких порушень належать: дискримінація; недотримання принципу рівноправності та самовизначення народів; агресія проти мирного населення; застосування проти народу репресивних заходів; масові порушення права людини; заборона використовувати свою рідну мову, культуру, віросповідання; (т. зв. культурний геноцид) та ін.

На сучасному етапі право народів на самовизначення може здійснюватися у різних територіальних формах самовизначення та національно-культурних автономіях. Якщо народ користується всіма можливостями для розвитку в культурній, економічній, політичній, соціальній та інших галузях, то самовизначення у формі утворення нової незалежної держави виключається, інакше правомірним є порушення питання про сецесію.